

ЛИТЕРАТУРА

1. Раевский, М.Р. Опыт определения понятия «произносительная норма» / М.Р. Раевский // Нормы реализации языковых средств. – Горький, 1986. – С. 90 – 95.
2. Типология двуязычия и многоязычия в Беларуси / Нац. акад. наук Беларуси. Ин-т языкознания им. Я. Колоса, Бел. республик. фонд фундамент. исслед. / под общ. ред. А.Н. Булыко, Л.П. Крысина. – Минск: Беларуская навука, 1999. – 246 с.
3. Фанетыка слова ў беларускай мове / Л.Ц. Выгонная, А.І. Падлужны, П.В. Садоўскі і інш.; пад рэд. А.І. Падлужнага. – Минск: Навука і тэхніка, 1983. – 200 с.
4. Метлюк, А.А. Взаимодействие просодических систем в речи билингва / А.А. Метлюк. – Минск: Вышш. шк., 1986. – 109 с.
5. Выгонная, Л.Ц. Псіхалагічныя аспекты беларуска-рускага білінгвізму / Л.Ц. Выгонная // Беларуская лінгвістыка. – Минск: Навука і тэхніка, 1996. – Вып. 45. – С. 10 – 13.
6. Пиотровский, Р.Г. Синергетика текста: учеб. пособие / Р.Г. Пиотровский. – Минск: МГЛУ, 2005. – 156 с.
7. Крывіцкі, А.А. Фанетыка беларускай мовы / А.А. Крывіцкі, А.І. Падлужны. – Минск: Вышш. шк., 1984. – 250 с.
8. Вайтовіч, Н.Т. Ненаціскны вакалізм народных гаворак Беларусі / Н.Т. Вайтовіч – Минск: Навука і тэхніка, 1968. – 168 с.
9. Общая и прикладная фонетика / Л.В. Златоустова, Р.К. Потапова, В.В. Потапов, В.Н. Трунин-Донской. – М.: МГУ, 1997. – 414 с.
10. Dufeu, B. Rythme et expression. Apprentissage de l'intonation: quand le son est aussi porteur de sens / B. Dufeu // *Le français dans le monde*/ Novembre – Décembre, 1986. – № 205. – P. 62 – 70.

УДК 81-112

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ КУЛЬТУРНАЙ ЗНАЧНАСЦІ Ў ПАЭЗІІ С. ПАНІЗНІКА

канд. філал. навук С.М. ЛЯСОВІЧ

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Наваполацк

У артыкуле даследуюцца спосабы рэпрэзентацыі культурнай значнасці ў паэзіі Сяргея Панізнiка на прыкладзе зборніка вершаў «Нас – многа!: Гадоў уверхаванья радкі». Асноўная ўвага надаецца аналізу прадстаўлення лексічнай значнасці ў творчасці паэта. Вылучаны шэраг канцэптуальных метафар, звязаных з паняццем Радзіма і праведзена іх інтэрпрэтацыя. Вызначаны прэцэдэнтныя імёны і адзінкі ў вершах аўтара. Праз аналіз дыстрыбуцый устаноўлена значнае месца мясцін і культурных рэалій беларускага Падзвіння ў светабачанні паэта. Устаноўліваецца сувязь сістэмы складнікаў канцэпта «Радзіма» з рэаліямі традыцыйнай беларускай культуры.

Культура таго ці іншага рэгіёну лепшым чынам выяўляецца праз аналіз здабыткаў мастацкай творчасці, звязанай з мясцовасцю. С. Панізнiк – паэт і культурны дзеяч, які нарадзіўся на Падзвінні і ўвасобіў сваю малую радзіму ў паэтычным радку. Цікаваць уяўляюць адметнасці прадстаўлення культурных сэнсаў у паэзіі аўтара, бо гэта складае самабытнасць моўнай асобы творцы і разам з тым адлюстроўвае нацыянальную і рэгіянальную спецыфіку культуры.

Культурная інфармацыя адлюстроўваецца перш за ўсё ў семантыцы моўных адзінак. Культурныя сэнсы выяўляюцца адносна проста праз лексічную семантыку. Як заўважае Г. Токараў, «культурная маркіраванасць лексічнага і фразеалагічнага значэння, значнасці праяўляецца ў тым, што дадзеныя семантычныя велічыні здольныя як адлюстроўваць тыя ці іншыя культурныя сэнсы, так і інтэрпрэтаваць універсальныя кванты ведаў у адпаведнасці з дзеючымі культурнымі ўстаноўкамі, стэрэатыпамі» [1, с. 57]. Кожны элемент у семантычнай структуры па-своему карэлюе з культурнымі рэаліямі.

Праз мову адбываецца аб'ектывацыя культуры, прадметнай і мысліцельнай дзейнасці чалавека. Працэсы катэгарызацыі адбываюцца і ў сферы намінацыі. Вынікамі структурна-семантычнай катэгарызацыі з'яўляюцца розныя па структуры ўзнаўляльныя адзінкі: словы, фразеалагізмы, парэміі, афарызмы. Працэсы рэпрэзентацыі звязаны з выражэннем сэнсу, а працэсы катэгарызацыі – з уключэннем яго ў моўную сістэму. Культурныя аспекты рэпрэзентацыі праяўляюцца ў тым, як увасобіўся ў знак той ці іншы сэнс. Культурная маркіраванасць моўнай катэгарызацыі адлюстроўвае, як сэнс інтэрпрэтаваны ў мове. Выдатнай ілюстрацыяй падобнай інтэрпрэтацыі з'яўляюцца канцэптуаль-

МОВАЗНАЎСТВА І ДЫЯЛЕКАЛОГІЯ

ных метафары. Як згадвае В. Старычонок [2, с. 185], «метафара актыўна ўдзельнічае ў фарміраванні асобнай мадэлі свету, выконвае важную ролю ў інтэграцыі пачуццёва-вобразнай і моўнай (вербальнай) сістэмы чалавека, з'яўляецца асноўным сродкам стварэння новага кагнітыўнага зместу, адлюстроўвае спецыфіку менталітэту народа, нацыянальнай мадэлі светаўспрымання». Таму канцэпттуальная метафара выклікае цікавасць як культурна маркіраваная адзінка. Нас цікавілі ў першую чаргу метафары, звязаныя з паняццем Радзімы:

1) *«Краіна Перасялення Душаў – усё Прыдзвінне: мой вянец і продкаў межавы капец.»* («Шчыра пра сябе...»).

2) *«Чакаю, блудны сын, сустрэчы з амбонам роднае зямлі.»* («Шчыра пра сябе...»).

3) *«А Беларусь не пераклеіць, не сцерці з карты... Завадатар загнецца, стахне – не ўваскрэсне. Я сам – Яе абруч-экуатар.»* («Шчыра пра сябе...»).

4) *«Беларусь між Захадам і Ёсходам пазваніла ўключынай вясла: і сама адкрылася народам, і ў сябе красу іх прыняла.»* («Дзянніца-заранка»).

5) *«Мой шлях цераз раку – у Беларусь-скрыпторый. Вунь – Полацк-Вянок!»* («Полацкі псалём»).

6) *«Беларусь на белым свеце – мой і ўсіхны добыт.»* («Любімось»).

7) *«Саспеём – і мы ўсю Краіну “зрыфмуем” у адну сябрыну.»* («Шчыра пра сябе...»).

8) *«Беларусь – планеты жарало.»* («Беларусь – планеты жарало»).

9) *«На глобусе Беларусі вые труба...»* («Абрысы фразы»).

10) *«Беларусь – мацярык трывушчы»* («Разам!»).

11) *«Радзіма – гэта лінія вякоў з тугою кругавінай бранзалета.»* («У разрыве мацерыкоў»).

У першым кантэксце Радзіма – гэта шчаслівае месца, якое бачыцца ўзнагародай і мае акрэсленыя межы. Згодна з міфалагічнымі вераваннямі беларусаў, душы пасля смерці перасяляюцца ў вырай – менавіта з ім узнікае асацыяцыя – цёплым месцам, дзе душам добра. У другім прыкладзе згадваецца амбон – тое месца ў царкве, адкуль прамаўляюць святое слова, адкуль вяшчаюць духоўныя ісціны. Такім чынам, змадэлявана канцэпттуальная метафара «Радзіма – святы храм». Для аўтара Радзіма – крыніца адкуль ён чэрпае духоўныя ісціны.

У трэцім прыкладзе вызначаецца канцэпттуальная метафара «Беларусь – планета» праз самаідэнтыфікацыю лірычнага героя *«Я сам – Яе абруч-экуатар»*, які ўяўляе сябе ахоўным колам. У метафары актуалізавана культурная канатацыя кола «ахова, засцерагальны знак». Асацыяцыя Радзімы з планетай відавочна ў дзявятым прыкладзе праз лексему «глобус». Сема лакальнасці ўласціва і метафарам у восьмым і дзясятым прыкладах, дзе краіна атаясамліваецца з жаралом і мацерыком. Прычым, апошні вобраз – адзін з любімых вобразаў аўтара, які з'яўляецца са зборніка ў зборнік.

У чацвёртым кантэксце змадэлявана канцэпттуальная метафара радзіма – човен. Вобраз чоўна багаты на культурныя сэнсы: гэта і выратавальны карабель для людзей, якія могуць вырашаць, куды яму плыць, і сімвал рухомасці, дынамікі, і сімвал безабароннасці перад стыхіяй. Разам з тым, вобраз асацыюецца з біблейскім каўчэгам, які прымаў і ратаваў розных істот (аўтар згадвае адкрытасць Беларусі да красы розных народаў).

У пятай дыстрыбуцыі С. Панізінік называе краіну скрыпторыем, такім чынам стварае метафару асяродку вучонасці і асветы. Полацк аўтар асабліва вылучае, падкрэсліваючы яго ролю ва ўтварэнні такой семантыкі, невыпадкова ўжываючы побач лексему «вянок». На нашу думку, выбар аўтарам слоў «вянец» і «вянок» для азначэння радзімы культурна значныя. Унутраная форма слова і кантэкст падказвае, якая семантыка з усіх значэнняў гэтых полісемантаў бліжэй аўтару. Слова паходзяць ад стараславянскага «вѣно», што значыць «дар». Працяг гэтага канцэпттуальнага сэнсу бачым і ў шостым кантэксце, дзе змадэлявана канцэпттуальная метафара «Радзіма – гэта багацце».

Сёмы прыклад нагадвае нам пра старажытны беларускі звычай сябрыны – народны звычай сумеснага карыстання сенажаццю, пашай, пчоламі, падоранай жывёлай і г. д. Саўладальнікаў называлі сябрамі. Характэрнымі рысамі адносінаў паміж імі была дружба і ўзаемадапамога, гэта звычай патранімічнага паходжання. Апошняя акалічнасць дазваляе змадэляваць канцэпттуальную метафару «Радзіма – сям'я». Ужыванне аўтарам дзеяслова «зрыфмуем» падкрэслівае ўсведамленне важнасці для лірычнага героя стваральнай сілы слова, асабліва паэтычнага.

Апошняя прыведзеная дыстрыбуцыя ўтрымлівае філасофскі арыгінальны вобраз: Радзіма – гэта час, які рухаецца па коле. Паўтаральнасць, з якой асацыюецца гэты вобраз нагадвае пра традыцыяналізм і рытуальнасць, якой спрадвеку жыла народная культура.

На думку Л. Багданавай, «у працэсе метафарызацыі ўзаемадзейнічаюць дзве структуры ведаў: кагнітыўная структура крыніцы і кагнітыўная структура мэты. Крыніца ўтрымлівае больш канкрэтныя

веды, якія чалавек атрымаў у выніку непасрэднага вопыту, а мэта гэта менш зразумелыя, менш відавочныя, неназіральныя, больш абстрактныя веды. Устойлівыя адпаведнасці паміж сферай крыніцы і сферай мэты, адзначаныя ў моўнай і культурнай традыцыі таго ці іншага грамадства атрымалі ў сучаснай тэорыі назву канцэпттуальнай метафары» [3, с. 174]. Гэта меркаванне пра адну сферу праз прызму другой, у якой аўтар ілюструе якімі вобразамі аб'ектывуюцца тыя ці іншыя катэгорыі свядомасці. Сярод канцэпттуальных метафар Радзімы С. Панізініка большасць маюць сему лакальнасці, гэта вобразы блізкія аўтару і ёмістыя.

Адзін са спосабаў прадстаўлення культурнай значнасці – ацэнны кампанент, які з'яўляецца найбольш складаным у семантычнай структуры. «У ім можна вылучыць складнікі: суб'ект ацэнкі, аб'ект ацэнкі, сама ацэнка, аснованне ацэнкі» [1, с. 61-62]. У паэтычным тэксце суб'ект ацэнкі – лірычны герой (аўтар). Як моўная асоба, ён валодае нацыянальнымі характарам, які можа ўплываць на выбар аб'екта і падстаў ацэнкі. Выбар аб'екта ацэнкі звязаны з яго актуальнасцю для лінгвакультурнай супольнасці, такім чынам, культурна значны. Аўтар сакралізуе слова, выразна гэта выражана ў вершы «Вольнаму воля, Багатаму рай». Пачынаецца верш са згадкі беларускіх безэквівалентных лексем: «“У гэтым годзе” – сёлета, “Ў мінулым годзе” – летась... Расу з народнай помнасці. Выслоўе – як гасцінец... Стаіць на строме роднасці...». Недарэмна паэт акцэнтуюе ўвагу на такіх лексемах, бо яны складаюць культурную адметнасць. Безэквівалентныя лексемы – эканамічны і разам з тым ёмісты спосаб выражэння інфармацыі. Як зазначае С. Шаўмян, «сродкі выражэння і тое, што яны выражаюць, узаемазвязаны і дапаўняюць адзін аднаго. Ніякое значэнне не існуе асобна ад сруктуры знака»[4, с. 160], таму безэквівалентныя адзінкі прадстаўляюць культурную інфармацыю комплексна – і семантычна, і графічна. У прыведзеных радках аўтар адразу дае і ацэнку з'яве, падкрэслівае ахоўную ролю роднага слова.

Побач з вобразным, ацэнным у дэнататыўна-сігніфікатыўны блок уваходзіць інтэнсіўны кампанент. Інтэнсіфікацыя звязана са сфарміраванымі ў культуры ўяўленнямі і стэрэатыпамі, такім чынам, культурна маркіравана. Інтэнсіўнасць можа быць моўнай, а можа і канцэпттуальнай: «Хто змог з Лявонпальскай крыніцы піць, – цяпер асуджаны ў атлантах быць» («Лявонпаль – 2005»); «Волта ўся не рачулкай-качулкай плыве – Дунаем! З ёй мы сваяцтва палабскага славянства узгадняем. Волта і цяпер вядзе між нёў, агародаў Вялікае Перасяленне Народаў. З ёй на Дзвіне і крэслы-парогі каменныя перакулю...» («Волта – дачушка Дзвіны»). Прыведзеныя кантэксты – прыклады канцэпттуальнай інтэнсіўнасці. Аўтар падкрэслівае, што злучаны з роднай зямлёй чалавек набывае неверагодную сілу. У першым выпадку гэта ўвасоблена ў вобразе атланта, а ў другім – у магчымых дзеяннях лірычнага героя, які простым людзям не пад сілу. Яднаецца чалавек з роднай зямлёй праз ваду (вобраз крыніцы, ракі Волты), што адпавядае спрадвечнай сакральнай функцыі гэтай стыхіі ў беларускай культуры. Нават пры апсанні Волты аўтар падкрэслівае яе значнасць праз увядзенне інтэнсіўнай семы ў параўнанні з Дунаем.

Асобны спосаб прадстаўлення лінгвакультурнай інфармацыі – прэцэдэнтныя адзінкі. Гэта добра вядомыя ўсім прадстаўнікам лінгвакультурнай супольнасці, актуальныя, узнаўляльныя ў маўленні адзінкі. Прэцэдэнтныя адзінкі метафарычныя, яны абазначаюць новы сэнс так ці інакш звязаны з семантыкай зыходнага імя. Прэцэдэнтныя імёны ўяўляюць сабой своеасаблівы тып эталонаў і аб'ектывуюць шкалу каштоўнасцей. Сярод прэцэдэнтных імёнаў, звязаных з беларускай культурай, у С. Панізініка самымі частотнымі з'яўляюцца Францыск Скарына і Янка Купала. У вершы «Шчыра пра сябе...», пабудаванага ў форме пытанняў і адказаў, аўтар згадвае Скарыну як асобу самую сімпатычную ў гісторыі чалавецтва: «Якая асоба ў гісторыі чалавецтва вам найбольш сімпатычная? Чала і Век: гатоў партрэт. Пчала... Скарыны сілуэт. ...Ці ж будзе Веку і Пчале узятка на маім чале?». У вершы аўтар звяртае чытача да партрэта Скарыны, надрукаванага разам з выдадзенай ім Бібліяй. Паэт невыпадкова згадвае побач з імем першадрукара пчала, якая ў сярэднявеччы з'яўлялася сімвалам мудрасці, маральнасці, працалюбства, парадку, паэтычнага слова. Пчала ў беларускай культуры можа стаць асновай духоўнага радства людзей яшчэ і праз культурную форму пчаларскай сябрыны – сумеснага ўтрымання пчол і карыстання прадуктамі пчаларства.

Прэцэдэнтным тэкстам з'яўляецца і прадмова да Бібліі, у якой Скарына раскажаў пра любоў любой істоты да месца свайго нараджэння. Варыяцыю на гэтую тэму прапанаваў і С. Панізінік у вершы «Малітва Скарыны»: «...таксама й людзі: да зямлі, дзе ўздаваныя былі, дзе Бог ім сэрцы акрыліў, – любоў вялікую мілуюць». Назва верша абагачае гэты прэцэдэнтны тэкст новымі сэнсамі. Слова «малітва» прадстаўляе Скарыну і лірычнага героя адначасова як заступніка, які сваім словам марыць абараніць і краіну, і яе людзей.

У вершы «Любімось» Скарына – прэцэдэнтная імя, суаднесенае з вучонасцю і адукацыяй: «Мне б самому далучыцца да Шэнгенскай візы, – як Скарыну, падвучыцца, стаць ля Моны Лізы...». Сама назва

МОВАЗНАЎСТВА І ДЫЯЛЕКАЛОГІЯ

верша, дарэчы, з'яўляецца ўзорам прэцэдэнтнага выразу, звязанага з творчасцю Янкі Купалы, а менавіта – яго вершам «Любілось, мае суседзі!», дзе народ прадстаўляецца сям'ёй. У сваім спавяданні «Шчыра пра сябе» на пытанне «Ваш любімы паэт, прэзаіт, кампазітар, жывапісец?» аўтар згадвае: «*У генія скразны палёт. (Я – выраю – скаруся). Купала, зрынуты ў пралёт, ляціць над Беларусіяй.*». У чатырохрадкоўі згадваецца трагічная смерць Купалы, душа якога назаўсёды засталася лунаць над Радзімай, асуджаная на неспакой. Забілі паэта, або ён скончыў жыццё самагабствам – засталася таямніцай, схаванай у гісторыі, але С. Панізітнік у сваіх радках перакананы, што памерці паэту дапамаглі, фізічна ці псіхічна, пра што сведчыць лексема «зрынуты».

Прэцэдэнтныя імёны Скарыны і Купалы аўтар выкарыстоўвае і як межападзел эпох беларускай культуры, кніжнасці: «*Ішлі мы ад Скарыны – да Купалы. Ідзём мы ад Купалы – ў новы дзень*», такімі радкамі аўтар пачынае трэці раздзел кнігі. Скарына ўвасабляе сабой пачатак развіцця кніжнасці на нашых землях, Купала – росквіт, класічны ўзор. Можна меркаваць, што гэтыя дзве асобы невыпадкова абраны аўтарам пэўнымі эталонамі, бо акрамя таленту, які мелі гэтыя дзеячы беларускай культуры, яны мелі яшчэ і вельмі выразную грамадзянскую пазіцыю – праца на карысць роднай зямлі і яе народа, а гэта для С. Панізітніка заўсёды было прыярытэтам.

Працэсы дэрывацыі таксама маюць яскравую каштоўнасць накіраванасць. Калі комплекс сэнсаў актуальны для носбітаў мовы, ён будзе прадстаўляць шэрагам розных марфемных структур, ён «мае патрэбу ў спецыяльным найменаванні праз ускоснасць і пастаянную паўтаральнасць дадзенага комплексу ў нязменным выглядзе, іншымі словамі, з прычыны яго важнасці для моўцаў дадзенай мовы» [5, с. 56]. У вершах С. Панізітніка можна ўбачыць значную прадстаўленасць караня *-рад(-рад-)*, вытворных слоў з ім: *хай раднее, радаводны маўзалеі, радаводная радасць, маёй радзіне, узраднілі народ, запрашэнне радзімазнаўца, Радзіма, Радзіма-легкакрылаўка, роднаю Дзвіною, продкаў заповіт, парадніца, радзіннае поле, прытулюся да радні, урадлівая прырода, нарадзілі, нараджэнне*. Адзначым, што частотнасць ужывання слоў з гэтым каранем высокая. У прыведзеным шэрагу можна вылучыць словы, дзе згаданы карань вылучаецца гістарычна (прырода, продкі, народ), але гэтыя словы не абмінаюцца намі ўвагай, бо ўнутраная форма слова – не менш важны культурны знак.

Значным словаўтваральным патэнцыялам валодае і карань *-мов(-моў-)*: *размову пачалі, замовы і зычэнні, мовазнаўцу, мовіць, прамова, суразмоўца, маўленне, прымаўка, прамаяўленне, абязмоўлены, размоўны*. Метафарызацыя з удзелам згаданых дэрывацый падкрэслівае важнасць мовы для жыцця народа:

- 1) «*Мацярык наш акіяны мае. Мовай кантыненты амывае.*» («У прылівах і штормах»).
- 2) «*Наш духоўны крах прытупае з размоўнага разводдзя...*» («Шчыра пра сябе...»).
- 3) «*Абласлаўлю на пачасе, – замовы і зычэнні... Агучыся – убачыся ў сумоўным атачэнні.*» («Вольнаму воля, багатаму рай»).

- 4) «*...што скажам на выпускным вечары абязмоўленай адукацыі?*» («Абрысы фразы»).

У першых двух прыкладах можна вызначыць канцэпттуальную метафару «мова – водная стыхія», што падсвядома далучае ў канцэпттуальнае поле паняцця «мова» сімвалічныя сэнсы, звязаныя з вадой. Валоданне мовай – спосаб абараніць, захаваць роднае. Невыпадкова аўтар прыгадвае замовы, на ўзор якіх пабудавана заканчэнне верша «Вольнаму воля, багатаму рай», тым самым актуалізуе сакральную, дзейсную функцыю мовы. У сувязі з гэтым нельга не прыгадаць словы з яго папярэдняга зборніка «Хто прамоўца – абаронца... мы сумоўная кагорта!» («Кальчуга слова»). Аўтар бярэ на сябе адказнасць і абавязак абараняць.

У графіцы ў высокай ступені акумулявана культурная інфармацыя, адбываецца праекцыя культурнага патэнцыялу графікі на лексіку і фразеалогію. У кожнай культуры ёсць літары, якія прадстаўляюць спецыфіку мовы. Г. Токараў называе іх сакральнымі кропкамі. «моўным выражэннем гэтай сакральнасці з'яўляецца павышаная актыўнасць назваў літар да ўтварэння ад іх устойлівых адзінак» [1, с. 55]. У беларускай мове такая літара – «у нескладовае». Устойлівыя адзінкі з ёй намі не зафіксаваны, але асабліва ўвага, якой яна карыстаецца ў беларускім соцыюме, – бяспрэчная. У С. Панізітніка верш «Брывакая літара» мае прысвячэнне помніку літары «у нескладовае» ў Полацку. «У нескладовае» ўяўляе сабой лінгвакультурнае ўтварэнне на ўзроўні графікі. Аўтар персаніфікуе вобраз літары праз азначэнне «брывакая», прадстаўляе яе ветлівай асобай: «*Ў, брывакае “Ў” – ад здзіўлення народа;* «*Нічога не кажу пра “у” – нескладовае для суседзяў: гэжэчным капляюшыкам вітае іх па-шылоху.*» («Абрысы фразы»). Асацыяцыя аўтара з эмоцыяй здзіўлення вельмі яскравая, самабытная. Ці то па аналогіі, як чалавек ускідае бровы пры здзіўленні, ці то з воклічам, які пры гэтым можа прамаўляцца. Згадка мяккага знака – праекцыя графемы на адметнасць беларускага вымаўлення, характэрную для беларускай мовы асіміляцыйную мяккасць: «*А мяккі знак увекавечвае маё маўленне*» («Абрысы фразы»).

Прааналізаваны матэрыял дазваляе меркаваць пра прадстаўленасць культурнай значнасці ў паэзіі С. Панізніка на розных моўных узроўнях. Кагнітыўныя метафары ўяўляюць сабой аб'ектываваны працэс пазнання моўнай асобы, прадстаўленне культурнай інфармацыі яркавымі ёмістымі вобразамі. Разам з тым вобразы, якія ўтвараюць ядро метафары, маркіруюць культурную прастору. Сярод прадуктыўных спосабаў прадстаўлення значнасці пісьменнікам яшчэ можна адзначыць ацэначны кампанент, інтэнсіфікацыя, прэцэдэнтныя імёны, шырокі дыяпазон дэрывацыі, зварот да знакавых графем беларускай мовы.

ЛІТАРАТУРА

1. Токарев, Г.В. Лингвокультурология: учеб. пособие / Г.В. Токарев.– Тула: Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л.Н. Толстого, 2009. – 135 с.
2. Стариченок, В.Д. Базовые метафоры в структуре белорусского субстантивного метафорикона / В.Д. Стариченок // Национально-культурный компонент в тексте и языке: материалы докл. III Междунар. науч. конф. под эгидой МАПРЯЛ, Минск, 7 – 9 апр. 2005 г.: В 3 ч. Ч.2 / отв. ред.: А.В. Зубов, С.М. Прохорова. – Минск: МГЛУ, 2005. – С. 185 – 188.
3. Богданова Л.И. Концептуальные метафоры: универсальное и специфическое // Национально-культурный компонент в тексте и языке: Материалы докл. III Междунар. науч. конф. под эгидой МАПРЯЛ, Минск, 7 – 9 апр. 2005 г. В 3 ч. Ч. 2 / отв. ред.: А.В. Зубов, С.М. Прохорова. – Минск: МГЛУ, 2005. – 258 с.
4. Шаумян, С.О. понятия языкового знака / С. О. Шаумян // Язык и культура. Факты и ценности: к 70-летию Ю. С. Степанова / под ред. Е. С. Кубряковой.– М.: Шк. «Яз. славянской культуры», 2001. – 600 с.
5. Кубрякова, Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова.– М.: Наука, 1981. – 200 с.

УДК 81-112

ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ Ў МАЎЛЕННІ НА ПОЛАЧЧЫНЕ

канд. філал. навук **М.Д. ПУТРОВА**

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Наваполацк

У артыкуле разглядаюцца прыказкі і прымаўкі, вылучаныя з запісаў аўтэнтычнага маўлення на Полаччыне. Выдзяляюцца базавыя формы гэтых адзінак і абмяркоўваюцца крытэрыі для іх вызначэння. Нягледзячы на тое, што многія з іх маюць некаторыя відавочныя асацыяцыі з прыказкамі ў іншых культурах, яны з'яўляюцца культурна спецыфічнымі адзінкамі і трымаюцца правіл паліткарэктнай мовы.

Вядома, што нацыянальны характар, нацыянальнае ўспрыманне свету немагчыма дасканала зразумець, калі не ведаць адпаведныя прыказкі і прымаўкі. Ананімныя і сапраўды народныя па сваіх вытоках і змесце, яны адлюстроўваюць калектыўны, шматвякавы досвед народа, яго моўны малюнак свету, у значнай ступені ўводзяць у няпісаныя, але вельмі моцныя маральна-этычныя правілы жыцця і паводзін. Невыпадкова ва ўсіх культурах такая пільная ўвага аддаецца збору і сістэматызацыі гэтых адзінак мовы, выдаюцца адпаведныя слоўнікі, вывучаюцца спосабы іх пабудовы, асабліва сцісці рэалізацыі ў іх сродкаў вобразнай экспрэсіі, пераважныя формы.

Такія слоўнікі сапраўды скарб для ўсіх, хто цікавіцца мовай і асабліва тых, хто яе даследуе. Вельмі карысныя яны і ў вывучэнні мовы рэгіёну. Сам факт прысутнасці парэмічных выказванняў у адпаведным слоўніку сведчыць аб тым, што мова рэгіёну ўсё ж такі перш за ўсё рэпрэзентуе мову і погляд усей нацыі. Але ж здараецца і так, што выказванні, якія па сваёй форме і змесце адпавядаюць патрабаванням прыказак ці прымавак, у спецыяльных слоўніках адсутнічаюць, ці прыводзяцца ў іншай або цалкам не супадаючай форме. Такое несупадзенне ці поўная адсутнасць парэміі ў спецыяльных слоўніках вельмі хвалюючая для даследчыка аўтэнтычнага маўлення падзея, бо яна можа быць сігналам адметнасці мовы і светапогляду рэгіёну. Але не заўсёды. Адсутнасць адзінкі ў слоўніку можа сведчыць аб нізкай частотнасці яе ўжывання, што сталася прычынай адзначанай адсутнасці.

Мэтай нашага даследавання якраз і было выявіць і апісаць тыя парэмічныя выказванні, якія былі зафіксаваны падчас аналізу запісаў гутарковай мовы на Полаччыне і якія не сустракаюцца ў спецыяльных слоўніках. Для верыфікацыі формы, семантыкі і кантэкстаў рэалізацыі вылучаных адзі-